

JOHAN SUNDEEN

Filosofins tröst i de personliga krisernas epok

Kampen med nattens maror, ångesten i bröstet som håller människan ofrivilligt vaken, är ett viktigt motiv i teologen J.A. Eklunds första – år 1892 – utgivna bokmanuskript. Oss hotar, skriver skräddarsonen från västgötska Ryda, ”den förbannelsen att icke kunna hvila [...] – en af tidens gräsligaste plågoandar”.¹ Den skildrade själsliga drabbningen under nattmörkrets timmar var också Eklunds egen. Svaga nerver, orolig mage, depressiva tendenser samt kraft- och sömnlöshet fanns på hans fysisk-psykiska meritförteckning.² Karakteristiskt för Eklund var att han förband sina egna och generationskamraters plågor med tidens livsåskådningsstrid. Närmare bestämt klandrade han den ena huvudparten i densamma – den naturalistiska människo-, samhälls- och världsuppfattningen.³

Naturaliseringen av människan var för Eklund det allt annat överskuggande samtids- och livsproblemet, det vill säga det faktum att hon hade gjorts till ett lagstyrt ting och berövats sin plats i en högre tillvaro: *andelivets värld*. Naturalismen innebar ett underkännande av den andliga verklighetens själva

¹ J.A. Eklund, *Några grundtankar i Viktor Rydbergs dikting* (Göteborg, Gumperts, 1892), s. 41.

² Johan Sundeen, *Andelivets agitator; J A Eklund, kristendomen och kulturen* (Skellefteå, Norma, 2008), s. 107.

³ J.A. Eklund, ”Nervliv och sedlighet”, i J.A. Eklund, *Tro och Bildning: Uppsatser och föredrag*, volym III (Stockholm, Norstedts, 1910).

förhandenvaro.⁴ Eklund utkämpade strider i spalter och innanför pärmar på detta tema från sina första artiklar till sitt stora syntetiska verk *Från natur till personliv* (1932).⁵ Striden var för honom existentiell. I en tidig uppsats skriver Eklund om svårigheterna att "häfda en åskådning om personlivets självständighet och frihet, när man känner naturlagens diaboliska herravälde öfver sin egen varelses allra innersta".⁶

J.A. Eklund, som väl numera mest är ihågkommen för psalmen *Fädernas kyrka*, var en Guds pennfäktare. Med stilistisk elegans, och ironi såväl som ilska, kämpade han för det andliga livets rätt, samtidigt som han försvarade ett bildnings- och livsideal som innebar att kristendom och kultur skulle stå i samklang med varandra. En av många förutsättningar härför var att inta en bejakande, ehuru icke okritisk, inställning till den moderna vetenskapen.⁷ Detta ideal var inte enbart bara Eklunds utan omfattades av hela den andliga och intellektuella rörelse som vann sig namnet Ungkyrkligheten.⁸ Carl Cederblad har i ett par meningar konkretiserat det unglyrkliga idealets innebörder och konsekvenser: Rörelsen eftersträvade "hela folklivets, samhällslivet, kulturlivets genomsyrande av kristen ande. Lösenordet för det kristna personlighetslivet synes vara *andeliv*. [...] Detta andeliv menar man ska göra sig gällande på alla livsområden. [...] Människans mål ligger icke i riktning mot

⁴ Sundeen, *Andelivets agitator*.

⁵ J.A. Eklund, *Från natur till personliv: Förskjutningar inom nutida tänkande* (Stockholm, Diakonistyrelsens förlag, 1932).

⁶ Eklund, "Nervliv och sedlighet", s. 18.

⁷ Sundeen, *Andelivets agitator*.

⁸ Standardarbetet om Ungkyrkligheten är Alf Tergel, *Ungkyrkomän-nen, arbetarfrågan och nationalismen* (Stockholm, Verbum, 1969).

människan, icke ens i riktning mot medmänniskor utan i riktning mot det övermänskliga.”⁹

Vad har nu allt detta med Viktor Rydberg att göra? Svaret blir som ringar på vattnet. Skriften av år 1892 i vilken Eklund hänvisar till nattens demoner, har Rydbergs diktning till sitt föremål. I egenskap av kyrko- och kristendomskritiker hade Rydberg orsakat många teologer, speciellt unga studenter inom facket, svåra kval. *Bibelns lära om Kristus* hade skakat fundament för flera av de kyrkans män som småningom författade stridsskrifter mot Rydbergs ursprungligen år 1862 framlagda, samvetsgranna granskning.¹⁰ ”Mången känner honom endast såsom en, den där bragt mången yngling bort från tron på Kristus”, skriver Eklund i upptakten av sin genomgång av tankediktaren Viktor Rydberg.¹¹ Som formuleringen antyder menar emellertid Eklund att det finns en annan Rydberg än den som intog fritänkarens och treenighetsförnekarens gestalt. Den unge teologen ville med sin skrift av år 1892 ge människor möjlighet att lära känna en diktare och filosof som inte så mycket fått kristna att ligga vakna om nätterna som hjälpt dem att vinna den stora striden; striden mot naturalismen.¹²

Tiotalet år senare skulle Eklund fortsätta sitt arbete med att avdramatisera inlånandet av Rydberg för det kristna lägrets

⁹ Carl Cederblad, *Bildningens väg: Idéerna och livet* (Uppsala, Lindblads, 1932), s. 121.

¹⁰ Johan Sundeen, ”Otroshjälte och kristen kulturpersonlighet”, i Anders Burman och Tore Lund (red), *Efter Viktor Rydberg: Receptionshistoriska studier* (Huddinge, Södertörns högskola, 2020). För ytterligare forskningsperspektiv på *Bibelns lära om Kristus* och mottagandet av densamma, se Birthe Sjöberg och Jimmy Vulovic (red), *Bibelns lära om Kristus: Provokation och inspiration* (Lund, Lunds universitet, 2012).

¹¹ Eklund, *Några grunddrag i Viktor Rydbergs diktning*, s. 5.

¹² *Ibid.*

räkning. Detta bland annat genom att påpeka den betydelse Fichte, "den etiska teismens filosof, personlighetsfilosofen", hade haft för Rydberg. Att han hade kunnat räknas som en av vårt lands "farligaste fritänkare" var med tanke på detta beroendeförhållande till en tysk tänkare med en, i filosofisk mening fattad, "stark högerposition" enligt Eklund orimligt.¹³

Det har om Rydberg träffande sagts att "hans omfattande verk kan fungera som en prisma för att fånga olika aspekter av det svårgreppbara 1800-talet".¹⁴ Inte minst, vill jag påstå, kan Rydberg tjäna syftet att kasta ljus över den idéhistoriska företeelse som har begreppsloggjorts som *kulturkampen*, och som tillsammans med klasskampen tillhör de karakteristiska dragen för motsättningar i 1800-talets samhälls- och kulturliv.¹⁵ Om klasskampen är social till sin natur, är kulturkampen ideologisk. Begreppet fångar ett djupgående och varaktigt ställningskrig mellan livsåskådningar. Kulturkampen rör världsbild, vetenskapsuppfattning, historiebruk samt människo- och samhällssyn. Det är en livsåskådningsstrid som yttrar sig i filosofi, vetenskap, politik, litteratur, konst såväl som teologi.¹⁶ Några viktiga fronter i denna strid går mellan kristendom och fritänkeri, konservatism och liberalism, idealism och materialism samt borgerliga samhällsideal och socialism.

¹³ J.A. Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism", i *Tro och bildning*, volym V, s. 136 f.

¹⁴ Anders Burman, "Rydbergs religiösa reaktioner", *Tvärnsnitt*, nr 3/2002, s. 54.

¹⁵ Gunnar Richardson, *Kulturkamp och klasskamp: Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet* (Göteborg, Akademiförlaget, 1963).

¹⁶ Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 21–28.

Hela den i föreliggande essä avhandlade perioden inom det svenska tankelivets historia har av Alf Nyman karakteriserats som "de personliga krisernas skede".¹⁷ Denne låter det med 1870-talet inträdda skedet bestämmas *inte* utifrån en enskild tänkare eller en specifik skolbildning, utan utifrån ett psykologiskt tillstånd – krisens. Vad som enligt Nyman orsakat dessa kriser var en "tilltagande spänning mellan erfarenhetsfilosofi och spekulaton, realism och idealism, religiös och irreligiös livsinställning".¹⁸ Här ryms mötet mellan den Boströmska filosofins metafysiska och naturvetenskapernas empiristiska världsbild, likväl som striden mellan bekvämlighetsandliga liv och förnekelsens ateism. De personliga krisernas skede framstår härmed som synonymt med kulturkampen.

Till de tänkare med vars hjälp Alf Nyman låter ringa in de personliga krisernas skede hör Pontus Wikner och Vitalis Norström; de får representera en tidigare respektive en senare fas inom periodens ram.¹⁹ Wikner och Norström kan båda två ses som oortodoxa företrädare för den Boströmska skolan. Även Viktor Rydberg har ibland räknats in i denna krets, även om hans förhållande till Nordens Platon (d.v.s. Christopher Jacob Boström) är en omdiskuterad fråga bland filosofi-historiker.²⁰ Rydberg är hos Nyman "vågtungan mellan tvenne kulturepoker", den boströmska perioden respektive de personliga krisernas skede. Han intar denna roll i egenskap av

¹⁷ Alf Nyman, "Viktor Rydberg i svensk filosofi: En periodinledning och en karakteristik", i *Svensk Tidskrift*, 1941, s. 322.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*, s. 322.

²⁰ Svante Nordin, *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall* (Lund, Doxa, 1981), s. 107–122 samt 141–149. Vitalis Norströms roll i kulturkampen kartläggs och analyseras närmare av Mats Persson, *Förnufts-kampen: Vitalis Norström och idealismens kris* (Stockholm, Brutus Östlings förlag, 1994).

journalist, skönlitterär författare, föreläsare, essäist, kritiker, filosof såväl som diktare. Just kombinationen filosof och diktare tillskrivs i sammanhanget särskild betydelse.²¹

Rydbergs dubbelingenium, för att bruka Alf Nymans ord, det vill säga det faktum att han behärskar både poesins och filosofins konst, hör till de egenskaper som gör honom till en gestalt av central betydelse bland de svenska tänkare som J.A. Eklund, för intellektets skärpa och själens väl, valde att idka andligt umgänge med.²² Poetens och filosofens blickar sades komplettera varandra. De skapade i samspel goda förutsättningar för sin ägare att tränga in i tillvarons mysterier.²³

Även Vitalis Norström och Pontus Wikner intog hederspositioner i ett av Eklund rest metaforiskt Panteon över de svenska personlighetsfilosoferna. På ett personligt plan identifierade sig Eklund starkt med Wikner.²⁴ Han deltog i dennes kamper och kriser, men som vägröjare för frigörelsen ur den naturalistiska järnburen höll Eklund Rydberg högre än Wikner; detta särskilt för att Rydberg i en annan utsträckning hade kunnat tillgodogöra sig den moderna natur- såväl som människoforskningen. Åsyftande nykantianen Friedrich Albert Lange och den tyske, idealistiska filosofen Hermann Lotze

²¹ Nyman, "Viktor Rydberg i svensk filosofi", s. 322 f.

²² Andligt umgänge med svenska tänkare var en formulering hos J.A. Eklund som fångade hans intresse för den svenska personlighetsfilosofins män, från Erik Gustaf Geijer till Vitalis Norström. Se Sundeen, *Andelivets agitator*, kapitel 4.

²³ Eklund, *Några grundtankar i Viktor Rydbergs diktning*, s. 3 ff. Jfr. J.A. Eklund, "En nordisk teologi", i J.A. Eklund, *Tro och bildning: Uppsatser och föredrag*, volym V (Stockholm, Norstedts, 1919), s. 129.

²⁴ Om Eklunds relation till Wikner, se Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 159–168. Wikners betydelse för Eklund belyses också i Hans Börje Hammar, *Personlighet och samfund: J.A. Eklund och hans tillflöden* (Stockholm, Verbum, 1971).

skriver Eklund: "I deras skola har Rydberg vunnit ett rikhaltigare material gentemot den materialistiska skolan än de äldre idealisterna kunde förfoga över. Frappant framträder detta om man jämför Wikners *Undersökningar öfver den materialistiska världsåskådningen* med Rydbergs föreläsningar."²⁵

De föreläsningar som Eklund åsyftar höll Viktor Rydberg mellan 1876 och 1878 i regi av Göteborgs Undervisningsfond – ett embryo till Göteborgs Högskola. Det var S.A. Hedlund som hade förmått honom att ta steget från journalistikens till de akademiska föredragens värld. Rydberg lade ned ett omfattande förberedelsearbete innan han angjorde talarstolen. Bland annat på grund av självuppfattningen att han saknade en föredragshållares gåvor höll han sig strikt till sina nedtecknade anteckningar.²⁶ Långt efter det att föreläsningarna hade framförts inför stor publik kom de att publiceras av bibliotekarien Robert Höckert i fyra band. Det första av dessa band har frågan om materialism och idealism som sitt föremål.²⁷ I nära anslutning till bandets utgivande skrev J.A. Eklund en uppsats "Viktor Rydberg om materialism och idealism" i den norska tidskriften *For Kirke og kultur*.²⁸

²⁵ Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism", s. 158.

²⁶ Anders Burman, "Att bära evigheten i sitt bröst: Viktor Rydberg som filosof", i *Veritas*, no 33 (2018), s. 1 ff. Om Rydberg som föreläsare, se också Bo Grandien, "Viktor Rydberg, professor och humanisten", i Birgitta Svensson och Birthe Sjöberg (red), *Kulturhjälten: Viktor Rydbergs humanism* (Stockholm, Atlantis, 2009), s. 327 och 333.

²⁷ Anders Burman, "Längtan efter enhet", i Svensson och Sjöberg (red), *Kulturhjälten*, s. 44. De övriga tre banden behandlade Leibniz syn på teodicéproblemet och pessimismen hos Schopenhauer och Hartmann (band 2), antropologi (band 3) samt antropologi och moralfilosofi (band 4).

²⁸ Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism".

Det kan som en parentes noteras, att även en annan konservativt sinnad idealist – Kung Oscar II – vid samma tid lät sig inspireras till eget skrivande av Rydbergföreläsningen om materialism och idealism.²⁹ Två av det etablerade samhällets stöttepelare – den blivande biskopen och monarken som sagts vara en kung i varje tum – hade således en förkärlek för tankespår formade av kulturhjälten i filosofens gestalt; han som stundom hade setts som det beståendes ärkefiende.³⁰

J.A. Eklund höll inte bara Rydberg högre som hjältegestalt i kulturkampen än den av honom i övrigt beundrade Pontus Wikner. Han spelade också ut den kunskapsteoretiskt bevandrade och i modern naturforskning orienterade Rydberg mot sina egna kollegor inom religionsforskningens gebit. I ett parti där Eklund släpper textens i övrigt mera refererande och analyserande ton för att fira polemiska triumfer heter det sålunda: "Då Rydberg höll dessa föreläsningar [...] gnagde man hos oss ännu på de Hegelska benen".³¹ Åsyftande svenska teologers förkärlek att söka förebilder på tysk mark skriver Eklund att om Rydbergs föreläsningar blivit tryckta redan på 1870-talet så hade trosvetarna "med all sannolikhet ignorerat dem. Ty det är nu en gång fäderneärfd sed hos vår svenska teologi att alltid gå öfver Östersjön efter vatten."³²

²⁹ Kungens relation till Viktor Rydbergs filosofiska och religionsspekulativa författarskap behandlas av Arvid Jakobsson i dennes kommande doktorsavhandling om Oscar II:s bibliotek. Jakobsson är doktorand vid Bibliotekshögskolan i Borås.

³⁰ För perspektiv på Rydberg som samhällskritiker, se Birthe Sjöberg, *Dialog eller dynamit: Viktor Rydberg och August Strindberg – förtryckets fiender* (Möklinta, Gidlunds, 2018). Uttrycket en kung i varje tum är hämtat från Rune Pär Olofsson, *En kung i varje tum: Roman om Oscar II* (Höganäs, Bra Böcker, 1987). J.A. Eklund utnämndes till biskop i Karlstads stift 1907.

³¹ Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism", s. 159.

³² Ibid. s. 160.

Enligt Eklund hör Rydbergs föreläsningar till "det bästa som hos oss finnes skrifvet mot materialismen".³³ Föredragen fyllde för Eklund en personlig funktion liknande den han tillskrev Rydbergs poesi. I min studie av frågan om kristendomens och kulturens förhållande till varandra i Eklunds samlade skriftställarskap - *Andelivets agitator* - skriver jag att "den existentiella nerven i Rydbergs poesi rörde vid eviga frågor, samtidigt som den stod i förbindelse med samtidens forskningsfront".³⁴ Både poesin och filosofin tillhörde kulturkampens verktygslåda.

Att Viktor Rydberg blev så viktig för J.A. Eklund hade med karaktären på den senares personliga kris att göra. Kristna intellektuella stod i centrum för många av periodens prövningar. Utmaningarna mot kyrka och religion kunde tyckas stå som spön i backen under senare delen av det svenska 1800-talet: Evolutionsläran, den mekaniska världsbilden, det moderna genombrottet i Nordens litteratur och så vidare. Många teologer av generationerna närmast före Eklunds likväl som av hans egen hade prövats särskilt av bibelkritiken; i en första våg av den rationalistiska form som var Viktor Rydbergs och i viss mån Christopher Jacob Boströms, senare i den historiskt-kritiska typ som växte fram inom religionsvetenskapens egna led.³⁵

Eklunds kval var emellertid av annan art. *Bibelns lära om Kristus* läste han som student. Han fann dess verkan suggestiv, men

³³ Ibid, s. 159.

³⁴ Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 173.

³⁵ Sundeen, "Otroshjälte och kristen kulturpersonlighet". Om den historisk-kritiska bibelkritiken, se Sten Hidal, *Bibeltro och bibelkritik: Studier kring den historiskt-kritiska bibelsynens genombrott i Sverige 1877–1910 med särskild hänsyn till Gamla Testamentet* (Stockholm: Verbum, 1979).

inte av tillräckligt övertygande för att beröva honom den kristna trons grundsatser.³⁶ Den historiskt-kritiska bibelkritiken kom Eklund bitvis att bejaka och se som ett medel att stärka kristendomen i samtiden, ehuru han också kunde finna den andefattig.³⁷ Eklunds stora inre prövning kom med 1880-talet: Den realistiska skönlitteraturen, de kulturradikala tendenserna vid universiteten och den naturalistiska, scientistiska, världsåskådningen. Det var katalysatorerna för hans nattliga våndor.³⁸ 1880-talet utgör en tid i svensk idéhistoria när materialismen gör sig gällande på en lång rad fronter: vetenskapens, filosofins, moralens, kulturens och politikens.³⁹

I J.A. Eklunds skriftställarskap fick den kulturradikala studentföreningen Verdandi i Uppsala stå symbol för 1880-talets andligt-intellektuella ökentorka. *Verdandism* blev för honom en livet ut brukad metafor för de talrika uttryck som hotade att beröva människan tillvarons värdefullaste element.⁴⁰ Med maniskt malande om oförrätterna han fått utstå som student i

³⁶ Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 65. Eklunds skyddspatron, biskop A.F. Beckman i Skara, var författare till en av motskrifterna mot *Bibelns lära om Kristus*. I Beckman mötte Rydberg enligt många sin överman. En av dem som fällt omdömet är Knut Hagberg. I sin Rydbergbiografi skriver Hagberg att ”det hade varit ett underverk om Rydberg behärskade ämnet lika bra som biskop Beckman, vilken ägnat ett helt liv åt exegetiska studier och dennes genmäle innehåller också för Rydberg rätt besvärande påpekanden”. Knut Hagberg, *Viktor Rydberg* (Stockholm: Norstedts, 1928), s. 53.

³⁷ Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 105–116.

³⁸ *Ibid*, kapitel 3.

³⁹ Burman, ”Att bära evigheten i sitt bröst: Viktor Rydberg som filosof”, s. 14.

⁴⁰ Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 74 ff. Om högerintellektuellas polemik med verdandismen skriver Nils Runeby i uppsatsen ”Den intellektualistiska ökentorkan: idealister, radikaler och intellektuella under tidigt svenskt 1900-tal”. Se Nils Runeby, *Dygd och vetande: Ur de bildades historia* (Stockholm, Atlantis, 1995).

Uppsala kunde Eklund stundom tyckas vara besatt av 1880-talet.⁴¹

När naturalismens målsmän gjort människan till ett stycke natur, hade de samtidigt gjort naturen till ett stycke mekanik. Diktaren Viktor Rydberg hade emellertid öra för att i skog och mark höra något annat, något större. Han hörde det levande livets ljud. Eklund skriver:

Är naturen, detta lagbundna, väldiga, opersonliga, hela, allt och jag blott en del däraf, så står människan ånyo efter tusenåriga drömmar om det personliga livets evighetskaraktär inför den hedniska gudomlighet, som slukar sina egna barn. Ty denna hjärtlösa koloss, min stora moder utan modershjärta, famnar mig till döds [...] det är detta [...] som heter naturalism. *Hvad säger nu vår skald i denna fråga?* Han går ut i naturen och lyssnar. Vore han nu blott en naturvetenskapsman eller en modern naturfilosof, så skulle han i allt endast förnimma de döda knäppningarne af ett stort urverk. [...] Men därvid stannar han icke, ty han är skald, han är filosof, *han är människa.*⁴²

Den av Eklund beundrade poeten kan i hans ögon sägas återförtrolla tillvaron och knyta an till en äldre, romantiserande uppfattning av skogens och markernas väsen. Eklund konstaterar med tillfredsställelse att Rydberg "redan i naturen" hört den högstes röst, och att han i sökandet efter tillvarons ursprung, mening och mål sökt sig vidare upp på skapelsens steg; *vidare till människolivet*. I en älskad moderns famn såg

⁴¹ Manfred Björkquist, "En levande människa", i Sven Thulin (red) *En bok om biskop J.A. Eklund* (Uppsala, Lindblads, 1946) s. 191 f.

⁴² Eklund, *Några grundtankar i Viktor Rydbergs diktning*, s. 27.

skalden "en koncentrerad oändlighet, kärlekens och själens oändlighet".⁴³ Viktor Rydberg ägde enligt J.A. Eklund "en sällsynt förening av religiös, moralisk och estetisk bildning". Därtill representerade han en personlighetstyp som var innesluten av den idealistiska åskådningens djup och etiska halt. Han kunde höra och se det innersta inre i en tid som bara tycktes ha sinnen för det yttersta yttre.⁴⁴ Filosofen Viktor Rydberg har inte för inte förbundits med sina egna, i jubileumskantatens formulerade, ord om att "bära evigheten i sitt bröst".⁴⁵

Arbetet med uppsatsen om materialism och idealismen är för Eklunds del i viss mån också ett återvändande till Rydberg som poet. Än en gång inleder teologen en Rydbergbeundrande text med att framhålla relationen mellan diktaren och tänkare; poeten och filosofen.⁴⁶ Genom Robert Höckerts utgivarinsats och Karl Warburgs biografiska framställning över Rydberg (1900) hade källorna öppnats "till det tankearbete som legat bakom sången"; en formulering som markerar förbindelsen mellan Eklunds båda arbeten om Rydberg.⁴⁷

Två huvudteman i den i *For Kirke og Kultur* publicerade uppsatsen av Eklunds hand utgörs av pläderingen för filosofins nödvändighet och reflektionen över naturvetenskapernas

⁴³ Ibid, s. 31.

⁴⁴ Eklund, "Viktor Rydberg och materialism och idealism", s. 159.

⁴⁵ Burman, "Att bära evigheten i sitt bröst: Filosofen Viktor Rydberg." För en idéhistorikers perspektiv på Rydbergs kantat, se Rolf Lindborg, *Viktor Rydbergs kantat: En essä* (Lund, Signum, 1985).

⁴⁶ Eklund, "Viktor Ryberg om materialism och idealism", s. 133.

⁴⁷ Ibid, s. 134. Karl Warburgs biografi, *Viktor Rydberg: En lefnadsteckning* (Stockholm, Bonnier, 1900) gavs ut i två delar.

tillkortakommande i existentiella frågor.⁴⁸ Frågan om vetandets, det spekulativas såväl som det empiriskas, gränser tillhörde de stora kunskapsteoretiska frågorna under slutet av 1800- och början av 1900-talet.⁴⁹ Naturvetenskaperna kan, understryker Eklund med ett citat från Rydberg, omöjliga vara vägledande i djupare liggande frågor och i den närmare förståelsen av människoväsendet då den definitionsmässigt "måste utelämna det väsentliga i universum, det andliga, det personliga, det absoluta förnuftet, Gud och hans levande idéer".⁵⁰

Att Rydberg i högre grad än Wikner och den Boströmska skolans män visat sig ämnad att bekämpa materialismen var för Eklund inte enbart en fråga om Rydbergs mera aktuella kunskapsteoretiska orientering, utan hade också att göra med arten av dennes idealism. Anders Burman har framhållit att Rydberg kan ses som en representant för 1800-talets *idealrealism*, som förenar filosofisk idealism med verklighetsanknuten realism.⁵¹

Eklund uppvisade inom ramen för sin egen livsåskådning ett liknande förhållande till strömningarna ifråga. Betecknande är att han i sekelskiftstid – det vill säga i nära anslutning till publiceringen av Rydbergs föreläsningar – lät författa spegelartiklarna "Kristendomens idealism" och "Kristendomens realism".⁵² Viktor Rydbergs idealism, slår Eklund med

⁴⁸ Eklund, "Viktor Rydberg och materialism och idealism", framförallt sid 138–152.

⁴⁹ Kjell Jonsson, *Vid vetandets gräns: Om skiljelinjen mellan naturvetenskap och metafysik i svensk kulturdebatt 1870–1920* (Lund, Arkiv, 1987).

⁵⁰ Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism", s. 130.

⁵¹ Burman, "Längtan efter enhet", s. 47.

⁵² Sundeen, *Andelivets agitator*, s. 180.

gillande fast, "är [...] icke sådan att den utesluter sin motsats: realism".⁵³ Härvidlag representerade Rydbergs tänkande för Eklund en historisk anknytningspunkt. Efter det att den Boströmska skolan hade uttömt sina medel öppnades vägen för en återgång till den tänkare han själv höll högst av samtliga svenskar längs personlighetsfilosofins linje, det vill säga Erik Gustaf Geijer.

Boström är systembyggaren, den svenska idealismens skolastiker. Men, såsom det ofta händer, är skolastikern fattigare än den konkreta åskådning ur vilken den växt fram. Geijer är rikare än Boström. Och Rydberg, som stått under inflytande av nutidens empiriska tankeodling, betecknar en återgång till en rikare och mer konkret världsåskådning.⁵⁴

Viktor Rydberg hade verkat i en epok som tvingade den tänkande människan att gå igenom "materialismens prövningar". Han hade verkat i krisens tid och övervunnit kvalen.⁵⁵ Endast en idealism som i samspel med modern vetenskapsfilosofi och kunskapsteori vederlade naturalismens imperialistiska sanningsanspråk kunde för Eklund skänka filosofins tröst.

⁵³ Eklund, "Viktor Rydberg om materialism och idealism", s. 156.

⁵⁴ Ibid, s. 158.

⁵⁵ Ibid.